

NYHEDSBREV

Nr. 10
Juli
2019

Nyhedsbrev fra Det Danske Sprog- og Litteraturselskab nr. 10

Redaktionen afsluttet ultimo juni 2019

Ansvarshavende redaktør: Karen Skovgaard-Petersen

Redaktion:

Sebastian Møller Bak · smb@dsl.dk · 50 77 74 83

Henrik Lorentzen · hl@dsl.dk · 50 77 74 61

Gert Posselt · gp@dsl.dk · 50 77 74 84

Kontakt: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab,

Christians Brygge 1, 1219 København K

Telefon: 33 13 06 60

Åbningstider: hverdage 9-15, fredag 10-14

Mail: sekretariat@dsl.dk

Hjemmeside: dsl.dk

ISSN: 2445-9984

Forsiden: Georg Brandes i sit arbejdsværelse, Havnegade 55; udsnit af et fotografi af Axel Hansen, ca. 1890, Det Kgl. Bibliotek

PRESSEKLIP

»Grundige videnskabelige overvejelser ligger bag udgaven, der på én gang er filologisk pålidelig og giver moderne læsere lettere adgang til Holberg (...) Den, der er vant til at læse bøger fra 1700-tallet, vil muligvis mene, at den gamle retskrivning har en charmerende autenticitet, som savnes her. Alle andre får en Holberg uden hindringer. Tak for det, DSL!«
Henrik Yde, »Holberg for folket«, *Dansk Kirketidende*, 19. marts 2019, om færdiggørelsen af *Holberg · Ludvig Holbergs hovedværker 1-22*

»Digitaliseringen har gjort sproget mere levende. Nu kan ordbøger følge med tiden og afspejle tiden i stedet for, som før i tiden, at være evigt og uhjælpeligt ude af trit med tiden, og det er den Danske Ordbog et aktuelt og fortrinligt eksempel på.«
Søren Kassebeer, *Berlingske*, 8. marts 2019, om *Den Danske Ordbogs* seneste opdatering

»Ordet lovestorm er blandt de 780 ord som nu føjes til Den Danske Ordbog. – Det er fuldstændig fantastisk. Tænk, vi begyndte at udbrede det ord for knap fire år siden, det bed sig fast, og nu er det blåstemplet som en del af det danske sprog, lyder det fra Kirsten Sydendal fra Lolland-Falster Lovestorm.«
Ugeavisen Guldborgsund, 12. marts 2019, om *Den Danske Ordbogs* seneste opdatering

I juni 2019 har den første tekstkritiske og kommenterede udgave af Georg Brandes' berømte *Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur* set dagens lys. Dette omfattende og nyskabende udgivelsesarbejde er foregået i regi af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Om selve udgaven, som findes på adressen georgbrandes.dk, kan man læse mere på de næste sider.

Hovedstrømninger er et hovedværk i dansk litteraturhistorie. Ved at bringe europæisk tankegods til Danmark ville Brandes forny hvad han betragtede som et stagnerende og indadvendt hjemligt åndsliv. Og det lykkedes. *Hovedstrømninger*, der udkom i årene 1872-90, blev skelsættende som få andre værker i dansk historie. Berømmelsen rakte endda langt udover Danmarks grænser. Værket blev, med den tyske forfatter Thomas Manns ord, »det unge, intellektuelle Europas bibel«, og også uden for Europa blev Brandes læst og beundret. »Jeg har mine Læsere i Europa, Asien og Amerika«, konstaterede han i 1924.

I betragtning af *Hovedstrømningers* kolossale gennemslag er det egentlig forbløffende at det først er nu værket udkommer i en videnskabelig udgave. Til gengæld sikrer udgivelsen på internettet, frit tilgængelig som den er og ledsaget af oversættelser til flere sprog, at en global læserskare nu har mulighed for både at studere og lade sig inspirere af Brandes' engagerede kulturkritik.

For den nye udgave på georgbrandes.dk skal ikke bare rejse et monument over et ærværdigt stykke dansk og europæisk kulturhistorie. Tværtimod, kan man næsten sige. Med sit internationale udsyn, med sine refleksioner over kulturmødet og forholdet mellem det nære og det fremmede, med sin forståelse for samspillet mellem natur- og humanvidenskaberne har *Hovedstrømninger* oplagt resonans og relevans i dag. Litteraturen skal i Brandes' øjne engagere sig i samfundsanliggender, og *Hovedstrømninger* er selv på én gang litteraturhistorie og samtidsrettet kulturkritik. Også derved kan udgaven være en inspiration for moderne humaniora.

Karen Skovgaard-Petersen · ksp@dsl.dk

Til det store Semper Ardens-projekt *Digitale Hovedstrømninger / Digital Currents*, støttet af Carlsbergfondet, har Det Danske Sprog- og Litteraturselskab stået for udarbejdelsen af selve udgaven og hjemmesiden *georgbrandes.dk*, der nu er færdigudviklet og tilgængelig for alle.

Centralt i forsknings- og udgivelsesprojektet står Georg Brandes' (1842-1927) *Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur* 1-6, 1872-1890. Værket

tager afsæt i Brandes' opsigtsvækkende forelæsningsrække, der har haft stor betydning, ikke bare i Danmark, men også internationalt. Med sin komparative metode og sine forestillinger om 'verdenslitteratur' etablerede Brandes en dialog mellem lande og litteraturer, samtidig med at han introducerede udenlandske forfattere og strømninger for et dansk publikum. Vi har villet udforske værket både som et væsentligt bidrag til formuleringen af en moderne europæisk identitet og som et pionerværk i udviklingen af en internationalt orienteret litteraturvidenskab. Og så har vi villet udgive *Hovedstrømninger* i en tekstkritisk og kommenteret udgave. For første gang.

Tekstgrundlaget for udgaven er førsteudgaverne af de seks bind, og udgaven er forsynet med et selektivt variantapparat, der indeholder de ændringer, Brandes foretog i senere udgaver. Dertil kommer en udførlig introduktion til hvert enkelt bind af *Hovedstrømninger*, linkning fra hvert eneste ord til DSL's ordbøger, registre over personer, værker, litterære karakterer og steder, søgemuligheder, en tidslinje over Brandes' liv og internationale aktiviteter, samt forskellige ressourcekter: dels tyske, engelske og franske oversættelser af værket, dels Brandes' *Forklaring og Forsvar* fra 1872 og hans selvbiografi *Levned* i tre bind fra årene 1905-08.

Georg Brandes

DIGITALE HOVEDSTRØMNINGER

Emigrantlitteraturen (1872)

PERSONER VÆRKER KARAKTERER STEDER KOMMENTARER TEKSTER

2. Werther

kommentar af de Georg Brandes' fagbøger, som stier til den stigende Sygelighed, til Lidenskabens Uro og Phantasteri.

De føler maaskee allerede, hvilke nye Charaktertræk Hovedfiguren har indvundet ved at passere Rhinen. Saint-Preux var endnu, som Navnet allerede antyder, det ridderlige Ideal. Det er Goethe, den moderne Tids Digter, som gjør det af med det ridderlige Ideal. Jeg vil blot gjøre Dem opmærksom paa, hvorledes i hans Helte alle Riddertidens Egenskaber, først og fremmest det fysiske Mod, hvis Fremstilling aldrig forfeiler sin Virkning paa naive Læsere, er fuldstændig skudt tilside. Saaledes i »Werther«, i »Wilhelm Meister«, i »Faust«. Werther er ikke en Ridder, men en Grubler, en Poet, en Phantast. Lad os dvæle endnu nogle Øieblikke ved denne Skikkelse. Werther er en Syg; hvad er det, som han inderst inde feiler? Han er urolig og feberagtig, men lad os vel forstaae det, hans Uro er Anelsens, Uvisshedens, de slet begrænsede og uindskrænkede

På hjemmesiden kan man desuden finde den udforskning af *Hovedstrømninger* som videnskabeligt værk og som kulturhistorisk begivenhed, som er foregået inden for rammerne af projektet. Også mere eksperimentelle forsøg på at udforske Brandes' tekster ved hjælp af digitale, statistiske metoder er dokumenteret på hjemmesiden, fx det hidtil ukendte og sensationelle syvende bind af *Hovedstrømninger* (tilvejebragt af en forsker ved Yale Universitet ved hjælp af tekstgenererende neurale netværk).

Vi håber, at hjemmesiden med den tilgængelighed og de udvidede brugsmuligheder, der ligger i den digitale publiceringsform, vil kunne danne grundlag for fortsat diskussion af Brandes' forfatterskab på et kvalificeret, historisk grundlag. Hjemmesiden og forskningsprojektets resultater blev præsenteret på en afsluttende international conference, *Georg Brandes – The Global and The Digital*, på Carlsberg Akademi i Valby den 13. og 14. juni 2019.

Projektleder for *Digitale Hovedstrømninger / Digital Currents* er Lasse Horne Kjældgaard (Roskilde Universitet). Viceleder og hovedredaktør af udgaven er Jens Bjerring-Hansen (Københavns Universitet, tidl. DSL), og arbejdet har beskæftiget en række filologer og it-specialister på DSL. Vi vil gerne rette en tak til it-firmaet Magenta, der har færdigudviklet hjemmesiden, og til vores mange bidragydere og samarbejdspartnere ved danske og udenlandske universiteter. Og, først og fremmest, en tak til Carlsbergfondet for generøs støtte.

Jens Bjerring-Hansen · jbh@hum.ku.dk

The screenshot shows the top section of the website. At the top left is the logo 'Georg Brandes' with the tagline 'DIGITALE HOVEDSTRØMNINGER'. To the right are navigation links: 'TEKSTER', 'VÆRKTØJER', 'FORSKNING', and a search icon. Below this are three white boxes with icons and text:

- Tekster**: Læs! Tekstkritisk og kommenteret udgave af *Hovedstrømninger* med supplerende tekster og oversættelser.
- Værktøjer**: Undersøg! Registre over personer, værker m.v., søgefunktioner og tidslinje til Brandes' liv og værk.
- Forskning**: Supplér! Introduktioner til teksterne og resultater fra forskningsprojektet *Digitale Hovedstrømninger*.

Each box has a red arrow pointing right. The background of the website is a photograph of a man sitting at a desk in a library.

Redaktør Jeppe Barnwell har netop påbegyndt et forskningsprojekt om den danske forfatter og museumsinspektør Peter Seeberg (1925-99) med arbejdstitlen *Peter Seeberg og fiktionens grænser*.

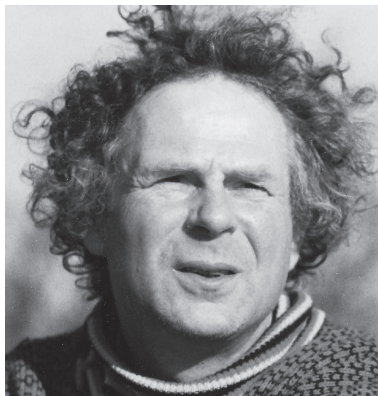
Hensigten er at undersøge samspillet mellem Seebergs skønlitterære og faglitterære virke, herunder den indflydelse, hans museumsarbejde har haft på hans måde at skrive skønlitteratur på, og den indflydelse, hans skønlitteratur har haft på hans historiske, arkæologiske og anden museumsrelaterede produktion.

Både Seebergs faglitterære og skønlitterære tekster har værdi i sig selv, men særlig vigtigt for forståelsen af forfatterskabet er samspillet mellem de to hovedgenrer. En stor del af hans museumsfaglige artikler er skrevet i en stil, som grænser til det skønlitterære, ligesom en del af hans skønlitterære tekster trækker på eller omskriver materiale, som han er stødt på i sit museumsarbejde.

I sine kortprosattekster arbejdede Seeberg fx med en række fiktive undergenrer, han kaldte *lister* eller *stykker*, ofte med model fra det museale registreringsarbejde. Teksterne kan forme sig som et testamente, en gæstebog, en prisliste eller en liste over begravede på en kirkegård i Provence. Disse tekster er blevet betegnet som Seebergske »readymades« med henvisning til den franske avantgardekunstner Marcel Duchamps begreb for det at udstille vilkårlige brugsgenstande som kunst.

Samtidig med sådanne skønlitterære tekster med et faglitterært præg skrev Seeberg også en stor mængde faglitteratur med et skønlitterært præg. Eksempelvis er der i en kronologisk gennemgang af historiske begivenheder i den lokalhistoriske *At se på VIBORG...* indflettet de højst fantasifulde kommentarer: »At Holger Danske nu og da kom på besøg i Viborg« og senere: »At muremester Gullev (...) gik på hænder på domkirkens tag«.

Det er projektets overordnede hypotese, at samspillet mellem Seebergs skønlitterære og faglitterære tekster kan forklares ved hans brug

Fotograf: Ditte Marie Seeberg, 1977

af fiktion. I stedet for at se fiktionen som et virkemiddel, der alene finder anvendelse inden for de skønlitterære genrer, er det hypotesen, at fiktionen for Seeberg udgør en retorisk ressource, der kan aktiveres i forskellig grad og på forskellig vis både i hans skønlitteratur og faglitteratur.

Et specifikt mål med undersøgelsen er at udvikle en typologi, som kan beskrive de forskellige måder, hvorpå Seeberg aktiverer fiktionen også i de faglitterære tekster. Et delmål er desuden på grundlag af denne typologi at udarbejde en annoteret bibliografi over Seebergs samlede skøn- og faglitterære produktion til gavn for forskningen, undervisningssektoren og den bredere offentlighed.

Projektet er et samarbejde mellem DSL og Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet, og ligger i naturlig forlængelse af den store samlede udgave af forfatterens romaner, noveller og kortprosa, som Jeppe Barnwell har været en af hovedredaktørerne af. *Peter Seeberg og fiktionens grænser* er støttet af Innovationsfonden.
Jeppe Barnwell · jb@dsl.dk

TAXTER OG PRISER FOR FREMTIDEN

(en samfundsprognose)

1 glas koldt vand – $\frac{1}{6}$ times arbejde
1 glas vand fra Glemselens flod – $\frac{1}{5}$ times arbejde
1 brød (a 2000 gram) – 1 times arbejde
1 kg oksekød – 1 times arbejde
1 kg grøntsager, frit valg – 1 times arbejde
Kaffe, the, kakao, 1 kg – 1 måneds arbejde
Berusende drikke, 1 liter – 1 times arbejde
1 værelse med lys og varme – gratis
1 lejlighed til 4 personer – gratis
1 rejse til havet, 14 dage – gratis
1 rejse til bjergene i indlandet, sommer og vinter – gratis
1 rejse for sindets skyld, 1 måned – gratis
Bøger, malerier, teater, musik – gratis
Hjælp ved livets glædelige og sørgelige anledninger – gratis
Studium og fordybelse – gratis
Alle materielle goder – det tidobbelte af frembringelsestiden
Gaver til det uforudsete – 1 times arbejde
Gaver til fællesskabet – 2 timers arbejde

Den, som ikke arbejder, betaler med visdom og kærlighed udregnet til dobbelt taxt.
For hver grad af indflydelse betales $\frac{1}{100}$ mere.

Fra Peter Seeberg: *Argumenter for benådning* (1976)

HALVT I MÅL

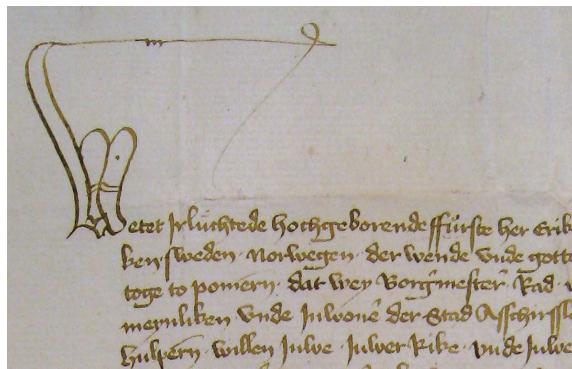
Bind 3 af *Dansk Sproghistories* seks bind udkommer 7. august. Det har med et allittererende ordpar fået titlen *Bøjning og bygning*. Det beskriver hvordan man har bøjet ordene, og hvordan man har dannet sætninger af dem. Engang hed det »thæns manz næsæ«, mens det i dag hedder »den mands næse«. Kapitellet om syntaks beskriver hvordan rækkefølgen af leddene i en sætning har ændret sig: På det korte Guldhorn skrev man »Lægæst horn gjorde«. I dag ville vi skrive »Lægæst gjorde horn(et)«. I dialektkapitlet kan man

læse om hvor i Danmark *jeg* hedder *æ*, og hvor man siger *a* – og at der har været ni forskellige ord for *stald*, fx *fæhus* og *nøds*, der begge betyder 'hus til kvæg'. Hvem der siger »han har været«, og hvem der siger »han har voren«, kan man se i kapitlet om sociolekter, der med eksempler lige fra Christian 4.s håndskrevne breve til lydoptagelser af moderne talesprog beskriver særlige socialt betingede sprogræk.

Ebba Hjorth · eh@dsl.dk

DIPLOMATARIETS OPDATERING 1. JUNI

Årets anden opdatering omfatter 215 diplomer fra årene 1413-1439, hvor Erik af Pommern var konge. Diplomerne byder på den sædvanlige spredning i emner: Krigen om Slesvig fylder godt op med et væld af krigserklæringer fra tyske byer i 1427. Det ser drabeligt ud, men i virkeligheden røber de yderst standardiserede erklæringer, at afsenderne på ingen måde ville deltage i krigen: Konkret krigshjælp kom det aldrig til. De kirkelige forhold er repræsenteret i rigt

Udsnit fra krigserklæring fra 1427 (Rigsarkivet)

mål. Således hører vi om, at pave Martin i 1425 imødekommer en anmodning fra kong Erik om at få en vis Hemming Boesen antaget til underpønitentiar (pavelig embedsmand) i Peterskirken. Erik bekymrede sig angiveligt for sine undersåtters sjælefredelse, der ville kunne nyde bedre fremme med en repræsentant, der mestrede de tre nordiske rigers sprog.

Markus Hedemann · mh@dsl.dk

10.000 ORD I DDO

Med marts måneds opdatering af *Den Danske Ordbog* er ordbestanden vokset med over 10.000 ord over de seneste tre år og rummer nu mere end 100.000 opslagsord. Det er resultatet af en målrettet indsats for at bringe ordbogen mere på omgangshøjde med sproget og brugernes forventninger. Selvom opmærksomheden ofte rettes mod sprogets nye ord, rummer det nytilkomne ordstof en skønsmos blanding af nyt og gammelt, sjældent og hyppigt samt letforståeligt og kompliceret. Der skal være plads til både udbredte, men letforståelige sammensætninger og til sjældne fremmedord som kræver en forklaring. Sprog er godt nyhedsstof, og ved hver af de otte opdateringer som de 10.000 ord fordeler sig over, har medieopmærksomheden været stor. Hvem husker ikke stadig *grønlanderstiv*, *ølbong* og *flødefod* – jo, der har skam været *knald på liggehønen*.

Lars Trap-Jensen · ltj@dsl.dk

FLERE LÆGEBØGER PÅ TEKSTNET.DK

Takket være en bevilling fra Cand. Pharm. Povl M. Assens Fond har DSL udvidet antallet af medicinske tekster på hjemmesiden *tekstnet.dk* til i alt 19 lægebøger fra middelalder og renaissance. Tidsmæssigt strækker de sig fra Henrik Harpestrengs værker i håndskrifter fra ca. 1300 til Henrik Smiths lægebog (i udgaven fra 1577). Tematisk rækker bøgerne fra urtemedicin til skarnapotek, fra kogebøger til en hestelægebog, fra åreladningsregler til obstetrik. I de sidste siges om jordemoderen at hun skal styrke og undervise den fødende »med subtil snak og lystige ord«, fx fortælle at kvinden »får et dejligt drengebarn hvis hun havde vilje til det. Ønsker hun en pige, da skal hun sige at hun får det«. Teksterne giver et levende indblik i tidens kultur og samfund, og det er DSL's håb at udgivelsen vil øge interessen for de spændende medicinske tekster.

Simon Skovgaard Boeck · ss@dsl.dk

MUSIK OG SPROG I REFORMATIONSTIDENS DANKE SALMESANG

For 450 år siden, i 1569, udkom *Den danske Psalmebog* som den første kongeligt autoriserede salmebog i Danmark. Det blev pålagt hver eneste sognekirke i riget at anskaffe bogen og lænke den til degnens stol. På den måde forsøgte kongemagten at skabe en ensretning af salmesangen i dobbeltmonarkiet Danmark-Norge. Med sit brede sigte skulle bogen anvendes i »Kircker, Scholer oc Huse«, og den blev derfor salmebog for præst, degn og menighed til brug ved kirkelige handlinger, i skoleundervisning og som led i det enkelte kristne menneskes private tilværelse. I daglig tale kaldes værket *Thomissøns salmebog* efter dens udgiver, Hans Thomissøn (1532-1573), der var provst og sognepræst ved Vor Frue Kirke i København.

Med økonomisk støtte fra Carlsbergfondet og Velux Fonden publicerer Det Danske Sprog- og Litteraturselskab i perioden 2017-2021 ni danske salme- og messebøger fra reformationstiden i interaktive digitale udgaver. Værkerne er centrale i Danmark-Norges musikalske og litterære kulturarv, og de har været med til at forme tankemønstre, adfærd og institutioner i dagens danske samfund.

I efteråret 2019 markerer DSL 450-året for *Den danske Psalmebog*, og i den forbindelse afholdes en række foredrag og seminarer landet over.

Mandag den 9. september kl. 14

Seminar på Det Kongelige Bibliotek (København) arrangeret i samarbejde med Det Kongelige Bibliotek og Forening for Boghaandværk.

Lørdag den 28. september kl. 10-17.30

Seminar dag på Sjællands Kirkemusikskole (Roskilde) arrangeret i samarbejde med Sjællands Kirkemusikskole, Roskilde Domsogn og Folkeuniversitetet i Roskilde.

Torsdag den 3. oktober kl. 9.30-18.00

Heldagsseminar i Holmens Kirkes menighedssal (København) arrangeret af Samfundet Dansk Kirkesang og Holmens Kirke.

Lørdag den 9. november kl. 10-13

Lørdagsuniversitet i Ribe arrangeret af Ribe Stift.

Bjarke Moe · bmo@dsl.dk

SEEBERGS 1970'ER-ROMANER

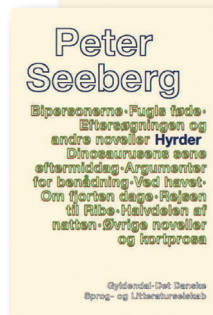
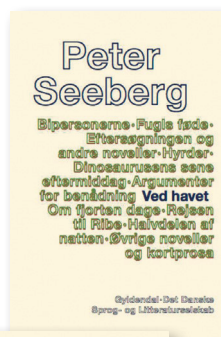
Peter Seebergs romaner fra 1970'erne er sanselige og smukke, men rummer også dybere både samfundskritiske og mytologiske lag. Den 1. juni udkom forfatterens to hovedværker *Hyrder* og *Ved havet*.

Hyrder fra 1970 er en tankevækkende fortælling om kærlighed og utroskab og om det at være hjælper og det at være hjælpeløs. Det er, som forfatteren Per Højholt har udtrykt det, en af den slags bøger, som man selv efter flere gennemlæsninger bare har lyst til at læse igen.

Ved havet fra 1978 er en varm og poetisk skildring af en dag ved stranden på vadehavsoen Rømø, der på enestående vis indfanger spændingen mellem menneskelivets timelighed og havet og himlens evighed.

De to bøger udgør niende og tiende bind i den elleve bind store serie *Peter Seebergs romaner, noveller og kortprosa*. Projektet er finansieret af Velux Fonden.

Jeppe Barnwell · jb@dsl.dk

HEDDER DET *SIN* ELLER *DERES*?

For et stykke tid siden modtog jeg en mail med følgende tekst i emnefeltet: »Hvem mangler deres sorte cykelhjem?«. Mailen var en venlig meddelelse til husets cyklister om at en hjelm var efterladt på en reol i forhallen. Afsenderen er en sikker sprogbruger, men formuleringen viser at også habile skribenter har svært ved at vælge om *sin* eller *deres* er det rigtige ord her. Denne usikkerhed, som vi ser flere og flere eksempler på for tiden, er ikke ny i dansk. I bind 3 af Dansk Sproghistorie *Bøjning og bygning*, som udkommer 7. august, beskrives usikkerheden i et kapitel om socialt betinget variation mellem reflektivt *sin* og personligt pronomen i genitiv *hans*, *hendes*, *deres* i ældre tekster. Christian 4. skriver fx i et brev fra 27. december 1630 til Kirsten Munk »uil hun hen til hinder moder?« ('vil hun hen til hendes mor?').

Ebba Hjorth · eh@dsl.dk

Christian 4.s hustru Kirsten Munk

UNDER STREGEN

BANGSKE STRØTANKER

I 1899 bragte *Illustreret Tidende* hver uge nogle »Strøtanker«, efter alt at dømme samlet af Herman Bang, måske også forfattet af ham. De er nemlig uden signatur, men demonstrerer alle et vid og et skarpsyn, der var karakteristisk for ham. En håndfuld eksempler:

- »Den, der intet véd, tvivler aldrig.«
- »Det er godt at have Kæmpers Styrke, men det er tyrannisk at bruge dem som en Kæmpe.«
- »Det er besynderligt, at de unge, der have Held med sig i en Balsal, sjældent have Held med sig paa Livets ujævne Gulv.«
- »Kujoner bruge aldrig deres Kræfter undtagen over for endnu større Kujoner.«
- »Der findes kun ét Vidunderbarn i Verden, men enhver Moder har det.«
- »At raadspørge en Mand, er den bedste Maade at smigre ham paa.«

René Herring · rh@dsl.dk